

kopravno skupaj z moškimi veljaki upodabljali v bolj ali manj posrečenih prizorih.

Največja uganka ostaja pravzaprav Kamila sama - kaj je svetovljanko in intelektualko, žensko z urejeno eksistenco in določenim ugledom pahnilo pred noge Janeza Evangelista Kreka? Kakšno prihodnost si je obetala ustvariti s človekom, za katerega je bilo jasno, da svoj poklic ne le opravlja, ampak tudi živi? Ali ni bila cena, ki jo je plačala ob njegovi zavrnitvi, že brez prepiranja po časopisih dovolj visoka?

Iskati odgovor zgolj v ženski samouničevalni ihti kot posledici ljubezenskega razočaranja bi bilo najbrž preveč enostavno.

Kakorkoli že, zanimiva epizoda v političnem življenju enega izmed najuglednejših slovenskih voditeljev je z Globočnikovo knjigo dobila zanimivo in svežo ubeseditev. Avtor je v svojem delu krepko presegel »samo« umetnostnozgodovinski vidik afere Theimer. Slabšemu poznavalcu politične zgodovine so v knjigi na voljo izčrpane beležke o Kreku, SLS in nasploh o političnem ozračju na Kranjskem v začetku 20. stoletja, Kamilo Theimer pa avtor predstavi tudi v širšem kontekstu boja za afirmacijo in družbeno enakopravnost žensk. Pozornejšemu bralcu in raziskovalcu bodo v pomoč obsežne opombe in pravo bogastvo virov, škoda je le, ker se bo moral do informacij prebijati na konec knjige, kamor so malo neprijazno do bralca postavljene opombe.

Afera Theimer je delo, ki ga avtorjeva zgodovinarska neobremenjenost kvečjemu bogati in mu daje prepoznavno svežino, ki jo pri »pravovernih« zgodovinarjih vse prereditko srečamo.

Aleksander Žižek

CELJE ZA ČASA PRVE JUGOSLAVIJE

Odsevi preteklosti 3: Iz zgodovine Celja 1918-1941, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2001, 368 strani.

Celjska preteklost je po prvih dveh odsevih doživela še tretjega. Tokratni, ki kronološko sledi predhodnikoma, obravnava Celje v času Karadorđevićeve Jugoslavije. Razmeroma kratko, a

politično in idejno izjemno pestro obdobje, je v precejšnji meri zaznamovalo zgodovino mesta ob Savinji. Hkrati pa je tedaj tudi Celje samo precej doprineslo k skupni vseslovenski in vsejugoslovanski politični, kulturni in gospodarski zgodovini. Življenje mesta v prvi jugoslovanski državni skupnosti nam tako, upošteva obe omenjeni gledišči - pojav nove politične stvarnosti na eni strani ter povratni utrip Celja nanjo na drugi, predstavi trinajst besedil enajstih avtoric in avtorjev. Že zgolj pregled naslovov prispevkov pokaže na namero zbornika, ki skuša predstaviti zgodovino mesta na kar največ ravneh, torej ob analizi tedanjih političnih razmer ne spregleda celjskega gospodarstva, kulturnega in prosvetnega življenja, zdravstvenih razmer...

Prvi prispevek, ki prihaja izpod peresa Jurija Perovška¹, obravnava vpetost Celja v politične razmere prve Jugoslavije. Na začetek pisanja postavi avtor za razumevanje obdobja nujen oris splošnih političnih razmer v takratni državi, pokaže pa tudi na specifičen položaj Slovencev v njej. Ob nacionalni problematiki opozori še na nekatere vzporednice v političnem življenju Slovencev v nekdanji Avstro-Ogrski s situacijo v Kraljevini SHS oz. Kraljevini Jugoslaviji, ko enega monarha zamenja drugi. Kljub omenjenemu pa nastopi leta 1918 povsem nova doba. »*Različne nove prvine slovenskega političnega življenja porojene v času prve jugoslovanske države, so se, tako kot drugje v Sloveniji, odražale tudi v Celju.*« Celjski liberalni tabor je na novo dobo odgovoril z izdajanjem glasila s pomenljivim naslovom - Nova doba.

Celje je tudi sicer bilo prizorišče obče slovenskega klerikalno-liberalnega spopada, mnogih strankarskih shodov, zborov in manifestacij. Januarja 1926 je v Celjskem domu za unitaristično-centralistične ideje agitiral sam prvak unitaristične Samostojne demokratske stranke Svetozar Pribičević. Očitno je prepričeval prepričane, saj so se Celjani med obema vojnama opredeljevali liberalno - za JDS oz. SDS, vse do volitev v Narodno skupščino decembra 1938, ko doživijo liberalci težek poraz. Slednjo ugotovitev utemelji avtor z analizo domala vseh medvojnih volitev na Celjskem; tako skupščinskih, kot tudi oblastnih in občinskih. Ob tem ugotavlja, da sta tudi katoliški in socialistični tabor dosegala solidne rezultate, prav tako pa so glasove želi spod-

¹ Jurij Perovšek, *Celje in politične razmere v jugoslovanski državi v letih 1918-1941*, str. 5-48.

nještajerski Nemci, ki so se radi povezovali s Slovensko ljudsko stranko. In četudi zveni volilna zveza Nemci-SLS še tako neverjetno, je nadvse označujoča za povsem novo politično realnost, ko je bilo treba biti boj na drugih frontah kot za časa rajneke Avstro-Ogrske.

Predstavljeno pisanje ne le, da odgovarja na vprašanja političnega značaja, zvezana s Celjem v stari Jugoslaviji, temveč prav tako pomeni nekako uverturo k ostalim člankom, saj je povsem naravno, da brez političnega ogrodja ni mogoče spoznati ostalih plasti razvoja mesta.

Upravni razvoj mesta nam predstavi Tone Kregar.² Po splošnem uvodu o upravni razdelitvi nove države se podrobneje posveti celjski občini, zgodovini mestne uprave, njeni organiziranosti in delokrogu. Kot prelomen dogodek poudari komasacijo mestne in okoliške celjske občine, ki jo je zahtevala nova občinska zakonodaja iz let 1933 in 1934. Takratna združitev je uspela brez zapletov, saj so bila nacionalna nemško-slovenska trenja, ki so bila v Avstro-Ogrski nekakšen porok delovanja dveh občin, z novo državo potisnjena v ozadje.

Po opisanem »klasičnem« politično-upravnem bloku zgodovine mesta sledijo razprave, ki popisujejo še ostale ravni mestnega utripa. Branko Goropevšek tako oriše prostorski razvoj Celja.³ V popisu prostorskih posegov v mestu, kjer se dotakne dejavnosti stavbnega urada, javnega avtobusnega prometa, problemov z vodovodom in elektrifikacijo ter cestnim omrežjem, izpostavi predvsem dejstvo, da ves čas med obema vojnama v še zmeraj majhnem Celju ni prišlo do funkcionalnih členitev mesta na stanovanjske, poslovne ipd. četrti.

Gospodarsko podobo tedanjega mesta odstre trojica avtorjev - Milko Mikola⁴, Marija Počivavšek⁵ in Žarko Lazarevič⁶. Vsi trije postavijo enotno oceno, da je Celje med obema vojnama doživelo gospodarski razmah in to tako v industriji,

obrtni in trgovini, kot tudi v denarništvu. V celjski industriji je prednjačila predvsem kovinarska panoga, katere paradna konja sta bila Cinkarna in Westnova tovarna emajlirane posode. Vendar so razmah doživele tudi ostale panoge, med njimi kemična, tekstilna, lesna in grafična. Posebej uspešna pa je bila v onem času celjska trgovska dejavnost. Trgovski dom Stermecki se je lahko ponašal s častitljivim nazivom največje domače trgovske hiše v Jugoslaviji, ob boku pa mu je stala Veletrgovina z železnino D. Rakusch. Enak razmah so beležili celjski denarni zavodi, kjer avtor na podlagi analiz bilančnih postavk posameznih zavodov ugotavlja, da je še posebej naglo rast doživela Ljudska posojilnica, sicer registrirana kot kreditna zadruga. Na drugo mesto uvršča prav tako otroka združništva - Celjsko posojilnico, ki pa se je kmalu po prevratu (1923) preoblikovala v bančno delniško družbo. Velik povojni razmah je doživela tudi Južnoštajerska hranilnica, ki pa ni mogla slediti prvima dvema.

Zgodovino mesta ponese v sfere vsakdanjega življenja in notranjosti meščanskih domov razprava Janeza Cvirna⁷. Pisec uvodoma predstavi družabno življenje v mestu v zadnjih dneh Avstro-Ogrske. Pri tem poudari predvsem ostre nacionalne boje med celjskimi Slovenci in Nemci, ki so posledično pripeljali do popolne ločitve družabnega življenja v mestu. Skladno z gesli »Hie Deutsche - hie Slowenen« in »Svoji k svojim« so Nemci obiskovali zgolj lastne gostilne, društva, gledališča in celo pokopališča, Slovenci pa spet svoje. Politična moč celjskega nemštva, ki je bila utemeljena na nedemokracijskem avstrijskem volilnem sistemu, je z nastopom nove države seveda propadla. Novi slovenski oblastniki pa so brž pričeli s »popravljanjem« starih krivic« ter tako pognali precej celjskega nemškega meščanstva čez severno mejo. K dodatnemu decimiranju celjskega meščanstva je pripomogla tudi povojna draginja, ki je najbolj prizadela javne nameščence. Slednji so namreč v letih pred svetovno vojno uspešno posnemali meščanski življenjski in kulturni slog, od katerega pa so jih drastične povojne razmere oddaljile. Šele normalizacija gospodarskih razmer v drugi polovici dvajsetih let jim je omogočila vnovično uveljavitev.

² Tone Kregar, *Upravni razvoj Celja v letih 1918-1941*, str. 49-74.

³ Branko Goropevšek, *Čas, ko sta se mesto in okolica razvijala brez regulacijskega načrta. Oris prostorskega razvoja Celja med leti 1918-1941*, str. 75-91.

⁴ Milko Mikola, *Industrija v Celju med obema vojnama*, str. 93-117.

⁵ Marija Počivavšek, *Obrt in trgovina v Celju med svetovnima vojnama*, str. 119-140.

⁶ Žarko Lazarevič, *Celjski denarni zavodi med obema vojnama*, str. 141-190.

⁷ Janez Cvirn, *Meščanstvo v Celju po razpadu Avstro-Ogrske*, str. 191-216.

O Celju kot pomembnem turističnem središču na kratko spregovori Andreja Rihter⁸. Avtoričin prispevek obogatijo predvsem številne stare fotografije in razglednice Celja, zadevajoče turistično tematiko.

Slika starojugoslovanskega Celja postane še popolnejša z analizo tedanjega šolstva. Zavoljo že predstavljene dediščine nemško-slovenskih nacionalnih nasprotij posveti avtorica Ivanka Zajc Cizelj⁹ posebno pozornost nemški manjšini in vprašanju učnega jezika. Po vojni so namreč vse šole prešle z nemškega na slovenski učni jezik. Za nemške otroke so poskrbeli z uvedbo vzporednic v njihovem materinem jeziku. Avtorica ob tem ugotavlja, da je število otrok, ki so obiskovali nemške razrede, naglo padalo.

Med področja, ki so v obdobju med obema vojnama doživela precejšen razvoj, moremo po mnenju taiste avtorice Ivanke Zajc Cizelj¹⁰ uvrstiti tudi zdravstvo. V okviru le-tega je napredovala zlasti zdravstvena preventiva; zanjo je od leta 1935 celo skrbel na občini zaposleni mestni fizik, kakor so tedaj imenovali mestnega zdravnika. Ta je pri opravljanju svoje dejavnosti v napelem celjskem političnem ozračju uspel zakuhati tudi politični škandal. V prispevku namreč preberemo, da je na podlagi zaslivanja mestnega fizika celjski mestni magistrat pomladi 1924 prepovedal večerne šmarnice. Nenavadna zapoved je seveda imela svojo racionalno utemeljitev. V mestu se je pojavila škrlatinka in prebivalstvo se je moralo ogniti shodom in zbiranjem, saj bi bila tedaj velika možnost okužbe in izbruha epidemije. Katoliški časnik Slovenec je zapoved razumel (ali hotel razumeti) drugače. Zlahka jo je izkoristil za svoje politične namene.

Božena Orožen¹¹ se v svojem članku »razgleda« po celjskem kulturnem dogajanju. Ugotavlja, da se je mesto tedaj ponašalo predvsem z glasbeno, gledališko in predavateljsko dejavnostjo. Kljub razmerni številčnosti in zagnanosti celjskih kulturnih ustvarjalcev pa je odziv užiivalcev kulture v primerjavi s prejšnjimi desetletji

upadal. Avtorica pojasnjuje: »Minila je zavest dolžnosti do naroda, ki je poleg notranje potrebe gnala naše ljudi k sprejemanju slovenske kulture v prejšnjih desetletjih.«

Na prejšnji prispevek se deloma navezuje novo pisanje Ivanke Zajc Cizelj¹², ki obravnava celjska društva ter njihovo prosvetno poslanstvo. Tu velja izpostaviti predvsem leta 1921 ustanovljeno Ljudsko vseučilišče. Z organizacijo številnih poljudnoznanstvenih predavanj je uspešno razsvetljevalo celjsko občestvo vse do druge svetovne vojne.

Poslednji prispevek, ki s svojo vsebino že nakazuje bližajoči se konec obdobja in znamenje prihajajočega časa, je posvečen nemški organizaciji Kulturbund. Besedilo Mateje Malnar¹³ nam naslika nastanek, razvoj in organiziranost Kulturbunda s posebnim ozirom na Celje. Prav tako nam predstavi usodo njenih članov po koncu drugi svetovne vojne ter s tem skokom iz časovnega okvira zbornika celoviteje oriše organizacijo.

Pričujoči tretji odsev preteklosti seveda ni poslednji. Kakor moremo sklepati že iz letnic na naslovnici 1918-1941, bo na celjskem preteklost odsevala še naprej. In sicer dvakrat. Tako se nam obeta še obravnava druge svetovne vojne v Celju in prikaz zgodovine mesta v drugi Jugoslaviji. Po končanem projektu se bo lahko Celje postavljalo z zaokroženo in celovito obdelano lokalno zgodovino.

Posebna odlika koncepta pričujočega zbornika je tudi vpetost lokalne zgodovine v širši vsejugoslovanski okvir. Tako denimo analizo pretežno »celjskih« virov nekaterih avtorjev - gradi va iz Zgodovinskega arhiva Celje in celjskega časnika Nova doba, spremljajo komentarji in prispevki, ki mesto umeščajo v vso državo. Po zborniku posledično ne bo posegel zgolj nekdo, ki bo želel izvedeti, koliko delavcev je zaposlovala celjska industrija tik pred drugo svetovno vojno, temveč vsakdo, ki bo želel spoznavati zgodovino stare Jugoslavije.

Jure Gašparič

⁸ Andreja Rihter, *Kopanje na Savinji, posedanje po hotelskih vrtovih, sprehajanje po gozdnih poteh...*, str. 217-253.

⁹ Ivanka Zajc Cizelj, *Iz zgodovine vzgoje in izobraževanja v Celju 1919-1941*, str. 255-272.

¹⁰ Ivanka Zajc Cizelj, *Iz zgodovine zdravstva in socialnega varstva v Celju v obdobju 1918-1941*, str. 273-294.

¹¹ Božena Orožen, *Razgledi po celjskem kulturnem dogajanju v desetletju po 1. svetovni vojni*, str. 295-319.

¹² Ivanka Zajc Cizelj, *Celjska društva in njihov prispevek k splošni izobrazbi v letih 1919-1941*, str. 321-333.

¹³ Mateja Malnar, *Kulturbund v Celju*, str. 335-348.